

УДК 7:745.52:7.042:598.2(477.74)Серпіонова(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2025.3.12>**Носенко Анна Іванівна,**

кандидат мистецтвознавства, доцент, заслужений діяч мистецтв України,
завідувач кафедри образотворчого мистецтва
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
ORCID ID: 0000-0001-6876-5382
annetn2002@gmail.com

Величко Дмитро Олександрович,

доцент, заслужений діяч мистецтв України,
доцент кафедри образотворчого мистецтва,
декан художньо-графічного факультету
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»
ORCID ID: 0000-0003-4961-2481
Velichko.DO@pdpu.edu.ua

ОБРАЗИ ПТАХІВ У ГОБЕЛЕНАХ ЕСФІРИ СЕРПІОНОВОЇ: СИМВОЛІКА, СЕМАНТИКА, СТИЛІСТИКА

Здійснено мистецтвознавче дослідження творчого доробку видатної одеської майстрині художнього ткацтва Есфіри Серпіонової. Серед широкого діапазону образів її гобеленів увагу зосереджено на образах птахів. Детально проаналізовано та подано інтерпретації їх символічного та міфопоетичного змісту. Визначено технологічні особливості ткацтва майстрині. Подано порівняльний аналіз та виявлено специфіку впізнаваної стилістичної мови творів Е. Серпіонової.

Вивчення творів художнього ткацтва Е. Серпіонової виявило значну кількість образів птахів у композиціях різних років. Створено систематизацію образів відповідно їх іконографії і змістового насичення. Виділено групу гобеленів, де птахи зображено поруч з людиною, зокрема у проаналізованих нами композиціях персонажем є сама авторка. Птахи стають алегорією долі, стремління до здійснення мрій, щастя і випробувань різними сторонами, а також символом душі мисткині, спраглої до пізнання прекрасного у реальному і духовному світі. Виявлено низку творів з птахами, які об'єднують образ дерева. Е. Серпіонова звертається до архетипу Дерева Життя, яке уособлює усталену модель світу, навколо якого відбувається рух часу, показаний через мотиви пір року чи час доби, а також контрасти життя – чорне і біле – день, ніч, мир, війна. Умовно трактовані птахи присутні як алегорії людей у вирі життя. Цікавими є гобелени, де наявно немає фігур птахів, проте є їх атрибути, наприклад, іпаківні чи перо. Завдяки цим асоціативним образам авторка втілює ідеї надії, патріотизму, збереження пам'яті і передачі знання-традиції. Цілісну групу складають камерні композиції із зображенням розмаїтих птахів, що населяють різні куточки землі і їх невід'ємною частиною. Визначну роль у виразності гобеленів Е. Серпіонової відіграє чистий колір, який передає світло, створює символічний контекст чи емоцію сприйняття. Аналіз стилістики унікальної мови художнього ткацтва Серпіонової виявив велике значення умовності театрально-декораційного мистецтва, світлоносності вітражу і мозаїк, спрощення образів народного мистецтва, експериментів з абстрактними формами модернізму, монументально-декоративних розписів бароко і суворого стилю, традиційного декоративно-ужиткового ткацтва Півдня України.

Ключові слова: Есфір Серпіонова, художнє ткацтво, Одеський гобелен, образ птаха.

Nosenko Anna, Velichko Dmytro. IMAGES OF BIRDS IN THE TAPESTRIES OF ESPHIRA SERPIONOVA: SYMBOLISM, SEMANTICS, STYLISTICS

An art history study of the creative work of the outstanding Odessa master of artistic weaving, Esfir Serpionova, has been carried out. Among the wide range of images in her tapestries, attention is focused on images of birds. Their symbolic and mythopoetic content has been analyzed in detail and interpreted. The technological features of the artist's weaving have been identified. A comparative analysis has been presented and the specifics of the recognizable stylistic language of E. Serpionova's works have been revealed.

A study of E. Serpionova's artistic weaving works revealed a significant number of bird images in compositions from different years. The images were systematized according to their iconography and content. A group of tapestries was identified where birds are depicted alongside humans; in particular, in the compositions we analyzed, the author herself is the character. Birds become an allegory of fate, the pursuit of dreams, happiness, and trials in different spaces, as well as a symbol of the artist's soul, thirsty for knowledge of beauty in the real and spiritual world. A number of works featuring birds are united by the image of a tree. Serpionova refers to the archetype of the Tree of Life, which personifies an established model of the world around which time moves, shown through the motifs of the seasons or times of day, as well as the contrasts of life – black and white – day, night, peace, war. Conventionally interpreted birds are present as allegories of people in the whirlpool of life. Of particular interest are tapestries where there are no bird figures, but their attributes are present, such as birdhouses or feathers. Thanks to these associative images, the author embodies the ideas of hope, patriotism, preservation of memory, and transmission of knowledge and tradition. A whole group consists of chamber compositions depicting various birds that inhabit different corners of the earth and are an integral part of it. The pure color that conveys light, creates a symbolic context or emotion of perception plays a significant role in the expressiveness of Serpionova's tapestries. An analysis of the stylistics of Serpionova's unique language of artistic weaving revealed the great importance of the conventionality of theatrical and decorative art, the lightness of stained glass and mosaics, the simplification of folk art images, experiments with abstract forms of modernism, monumental decorative paintings of the Baroque and austere styles, and traditional decorative and applied weaving of southern Ukraine.

Key words: Esther Serpionova, artistic weaving, Odessa tapestry, image of a bird.

Вступ. Художнє ткацтво в сучасному мистецькому просторі України – явище цікаве, розмаїте, проте неоднорідне за розповсюдженням по регіонам. Західні області мають довгі і усталені традиції, стилістичні і технологічні особливості. На Півдні, зокрема на Одещині, окрім давнього виготовлення ряден для побутових потреб, практики виготовлення творів художнього ткацтва майже не існувало. Протягом останніх 30 років в Одесі з'явилися майстри, які звернулися до створення творів декоративного мистецтва засобами ткацтва. За певними ознаками цей феномен у мистецькому просторі півдня України отримав визначення як «Одеський гобелен», куди відносяться окремі митці (які отримали освіту поза межами Одеси) і учні «Школи гобелену З. Д. Борисюк» – випускники майстерні, яка була заснована у 1994 році і розвивається на художньо-графічному факультеті ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (Університет Ушинського). Есфір Наумівна Серпіонова (1943–1925) стала якраз тією особистістю, яка своїм неповторним мистецтвом в царині ткацтва створила видатний доробок, що став неповторною гранню явища «Одеського гобелену». На жаль, 11 квітня 2025 року Есфір Наумівна (монахиня Таїсія) відійшла в інший світ, та її гобелени дають родюче поле для мистецтвознавчого аналізу у широкому змістовому та стилістичному контекстах.

Мета дослідження. Вивчити особливості образів птахів у композиціях гобеленів Есфіри Серпіонової, дати комплексний аналіз змістового контексту і стилістики формальних композиційних рішень творів.

Матеріали та метод. Надзвичайно насичений і різноманітний творчий шлях Есфіри Серпіонової в царинах театрално-декораційного мистецтва, скульптури, графіки, живопису, художнього ткацтва, поезії, іконопису у різні часи мав висвітлення у невеликих статтях мистецтвознавців, журналістів, колег художників у періодичних виданнях преси чи каталогах виставок (В. Савченко [1], О. Тарасенко [2], В. Криштопенко [3], Р. Бродавко [4], В. Кудлач [5], С. Савченко [6], А. Носенко [6], В. Мон [7], І. Адлер [8] та інші).

Вже у статті до дебютної виставки мисткині у 1973 році мистецтвознавець і художник В. Криштопенко відзначав «професіоналізм і смак автора». Він писав, що навіть у «маленьких аркушах-квадратиках» є «основа пошуку формальних рішень: принцип композиції, кольорового ладу, гами, ритму, техніки» [3, 235]. У статті 2011 р. Віра Савченко зазначала, що на образотворчій ниві України «Есфір Серпіонова – новатор у царині гобелена. Її самотність виявляється і в розширенні та вдосконаленні технічних можливостей гобелена, і в формуванні особливої образної поетики, що мотивується і формується темою Божественного» [1, 246]. Мистецтвознавиця

наголошувала, що при видимому домінуванні алегоричних і філософських тем з християнським контекстом, художниця вирішує тему «самостійно і самотньо», не йде сліпо за каноном, а «вільно і водночас дуже делікатно, без будь-якого тиску вона гармонійно поєднує в зображенні символи різних культур» [1, 248]. О. А. Тарасенко у тексті-некролозі майстрині написала: «У філософсько-поетичному змісті гобеленів утверджується єдність світу земного та небесного» [2].

Важливий документальний матеріал про життєвий і творчий шлях Е. Серпіонової втілено у книзі «Есфір: Документальна повість» літераторки Вероніки Коваль. На жаль, частина матеріалів книги подано російською мовою і потребує перекладу і перевидання українською. Варто зазначити, що сама Есфір Наумівна створювала науково-методичні праці для студентів художньо-графічного факультету, розкриваючи теми створення пленерних етюдів і замальовок, особливостей роботи над текстильними композиціями, тонкощі розуміння колориту тощо. На сьогодні цілісного мистецтвознавчого дослідження творчості Е. Серпіонової не створено, що дає широкі можливості для аналізу і інтерпретацій змісту і форми її творів.

Методологія дослідження полягає в застосуванні комплексу методів, основними з яких є: метод мистецтвознавчого художньо-стилістичного аналізу, іконографічний та компаративний методи для виявлення особливостей образного і стилістичного ладу творів художниці у контексті її творчого доробку та широкому часовому діапазоні творів різних періодів та стилів. Одним з визначних методів став метод іконології, що дозволив виявити та дати інтерпретації символічним та алегоричним образам птахів у гобеленах Е. Серпіонової.

Результати. Есфір Наумівна Серпіонова (Варшавська), у духовному житті монахиня Таїсія, у 1964 році закінчила Одеське художнє училище за спеціальністю «Скульптура», у 1971 стала випускницею художньо-постановного факультету Ленінградського Державного інституту театру, музики і кінематографії; з 1971 по 1980 рр. в якості художника-постановника створила понад тридцять

вистав в різних театрах України і країн радянського простору. У рідній Одесі 40 років (з 1978 р.) вона викладала на художньо-графічному факультеті Університету Ушинського, була кандидатом педагогічних наук (1990), з 2012 р. – доцентом кафедри ужиткової творчості та методики художнього навчання. У 1990-х роках Есфір Наумівна обрала духовний шлях і постриглась у черниці. Зміна світського способу життя на духовне не призвели до відмови від творчості, але іще більше зосередили її особистість на формі служіння – служінні Богу і мистецтву всіма доступними засобами. З 1996 року майстриня стала керівником іконописної майстерні при Одеському Свято-Архангело-Михайлівському жіночому монастирі, а з 2012 року – однією з засновниць і завідувачкою іконописного відділення Одеської Духовної семінарії, при цьому не залишаючи викладання в Університеті Ушинського.

З 1990 року – член Національної спілки художників України. У 2022 році за видатні заслуги в галузі розвитку гобелену Е. Серпіонова стала лауреатом Обласної премії образотворчого мистецтва імені М. Божія в номінації «Декоративне мистецтво».

Птахи співають навесні. Їх спів прославляє народження дня і відродження природи. Співом птахи приваблюють партнерів та звать за собою підростаюче покоління. Звуки війни витісняють мелодії пташиних голосів... «Нехай лунають співи птахів» – таке образне ствердження мала назва виставки гобеленів Есфірі Серпіонової, яку вона присвятила війнам України. Вернісаж відбувся 2023 року в бібліотеці імені К. Паустовського м. Одеси. Образ птаха не випадково об'єднав низку творів майстрині і став посланням та присвятою.

Птахи здавна втілювали здатність до польоту, до найскорішої подорожі як по горизонталі, так і були символом поєднання земного і небесного світів по вертикалі. Саме птахи стають образами богів у різних культурах: пригадаємо Гора-сокола – бога недосяжного високого неба та сонця у стародавньому Єгипті; сову, яка супроводжувала, а іноді уособлювала Афіну – богиню мудрості, військової стратегії та тактики – одну з найшановніших богинь Греції; орла, що міг

вільно дивитись на сонце, який був одним з основних атрибутів Зевса і Юпітера у пізній античності. Християнство дало нове наповнення образів птахів – Святий Дух втілювався і зійшов на землю у вигляді Білого Голуба, біла голубка принесла добру звістку про примирення Бога і людей праведному Ною. З гобеленів Есфірі Серпіонової на нас споглядають розмаїті птахи і пташенята. Кожна птаха має свій голос, співає власну пісню, відтворює певну глибинну ідею.

У композиції гобелену «Мій сон» (2023) (рис. 1) маленька дівчинка, що тримає великого птаха з чорно-білим оперенням з синіми відблисками, немов тримає долю, де щастя межує з випробуваннями, а поміж ними мрії втілюються у життя. Узагальнений образ дівчинки повторюється у графічних роботах, представлених на персональній ювілейній виставці «Діти війни» у виставковому просторі ООО НСХУ 2023 р. (рис. 3, 4). Цей образ є великою мірою автопортретним не тільки за певними візуальними ознаками, а й за глибинними спогадами і відчуттями трагічного і, одночасно, щасливого дитинства (рис. 2).

1.

2.

3.

4.

Рис. 1. Е. Серпіонова. Мій сон. 2023.
Художнє ткацтво. 90х62

Рис. 2. Фото у піонерському таборі Есфір разом з однолітками малюють стінгазету

Рис. 3. Е. Серпіонова. З графічної серії спогадів дитинства. Папір, акварель, пастель

Рис. 4. Афіша персональної виставки Е. Серпіонової «Діти війни». 06.09.2023. ООО НСХУ

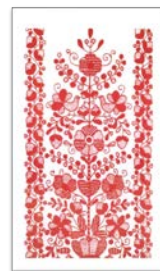
У гобелені «Ми птахів забули голоси» (рис. 5), створеному у 2023 році, мисткиня відтворює Образ Дерева Життя, яке існує

у плині часу, і, водночас, вічно. У нижній частині, там де стовбур, час струмує від білого світла мирної днини – до нічної темряви війни. Проте, мудрі люди кажуть, що перед сходом сонця ніч найтемніша, і тільки ніч обов'язково закінчиться зі світанком. Птахи сповістять про це співами.

Цікаво порівняти трактування архетипу Дерева Життя у сучасної авторки з мотивом традиційного українського вишиваного рушника (рис. 6). Е. Серпіонова зберігає симетричну композицію образу усталеного непорушного світу, центром якого є стовбур дерева – вісь (архетип Axis Mundi), що поєднує по вертикалі міфологічні світи (підземний, земний і небесний). На відміну від рушника, в композиції гобелену художниця передає рух часу: у верхній частині Дерева крона немов живе у безкінечному колі зміни пір року – від зими, у квітучу пташину весну, літечко з плодами, крізь золоту осінь, до сивої зими. Життя дерева символічно перегукується з життям людини. Лаконічна монохромність низу контрастує з барвистим багатоголоссям верхньої частини.

5.

6.

7.

Рис. 5. Е. Серпіонова. Ми птахів забули голоси. 2023. Художнє ткацтво. 62х47

Рис. 6. Традиційний український рушник «Дерево Життя»

Рис. 7. Е. Серпіонова. Пори року. 2022. Художнє ткацтво. 240х83

Немов у віконця ми спостерігаємо за птахами, що облюбували кожна своє місце на гілках дерева часу у монументальному

вертикальному гобелені «Пори року» (2022) (рис. 7). Кожне віконечко – окрема самостійна композиція з пташками, що прилітають на гостини до дерева у різний час року і доби. Колорит вечора, ночі, зими, літа, сходу та заходу сонця чи весняного дня, а також ритми вітру, дощу чи тиші – все це спостереження, настрої, відчуття художниці, що близькі і зрозумілі кожному глядачеві. Немов уособлення людей, птахи зображені поодиночі чи парами, у співі чи тихій зосередженості.

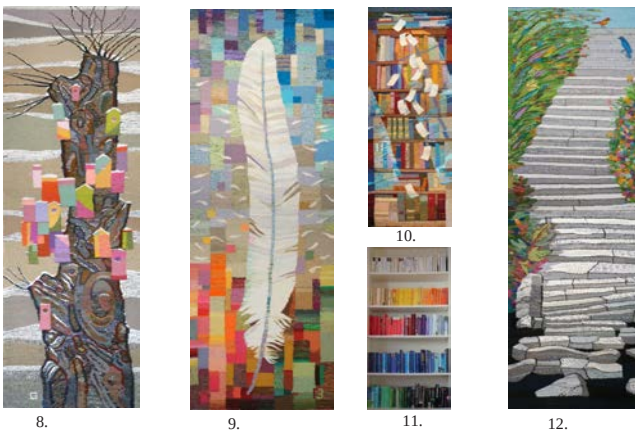

Рис. 8. Е. Серпіонова. Очікування весни. 2018.
Художнє ткацтво. 240х83

Рис. 9. Е. Серпіонова. Швидкоплинність. 2020.
Художнє ткацтво. 240х85

Рис. 10. Е. Серпіонова. Мудрість століть. 2022.
Художнє ткацтво. 230х70

Рис. 11. Книжкова шафа.
Фото з ресурсу Pinterest

Рис. 12. Е. Серпіонова. Сходи. 2021.
Художнє ткацтво. 240х82

У витканій вертикалі полотна «Очікування весни» (2018) (рис. 8) Е. Серпіонова зобразила обпилений сухий стовбур, на якому з усіх боків закріплені шпаківні. Різнокольорові будиночки для птахів, як продовження дерева у новій якості для нових життів пташиних сімейств. Яскраві геометричні плями шпаківень різних форм та розмірів створюють відчуття музичного ритму. В Енциклопедичному словнику символів культури України перелітні птахи трактуються як «вісники весни, приплоду, врожаю, добра, здоров'я і щастя», вони уособлюють «спадкоємність, прив'язаність до місця народження, патріотизм» [9, 669]. Твір Серпіонової втілює ствердження надії на продовження життя. Алегорично шорсткий стовбур асоціюється з тілом людини,

що старіє під дією часу, проте душа може залишатися вічно молодою, якщо вона має надії і прагнення творити і вдосконалюватись.

Гобелен «Швидкоплинність» (2020) (рис. 9) зображує величезне біле пташине перо. Ні, це не перо вбитого птаха, це, скоріше, образ пера для письма, знаряддя поета чи письменника, вченого чи учня, щоб зупинити – записати швидкоплинну ідею, втілити у слові боже-ственне одкровення, поділитися знаннями. Умовне геометричне тло можна сприймати як книжкові полиці з книгами у кольорових обкладинках (рис. 11). Це результати праці поколінь, втілена пам'ять і час. (Цікаво, що близький за композиційною побудовою твір «Мудрість століть» (рис. 10), створений у 2022 році, вже безпосередньо зображує книжкову шафу з білими сторінками, що летять у потоці світла). У композиції «Швидкоплинність» чисті яскраві кольори фону від теплих відтінків внизу до світлих холодних вгорі, разом з перевагою вертикальних ліній, створюють відчуття руху вверх. Перо стає уособленням архетипу Світової Осі, що поєднує землю і небо завдяки знанням, а ширше – людям, які це знання продукують, передають, сприймають.

Одним з найпоширеніших у мистецтві є образ птаха, що символізує душу людини, вільну, здатну до польоту. Есфір Серпіонова у художньому ткацтві дає власне неповторне бачення цього образу. Символізмом сповнена композиція «Сходи» (2021) (рис. 12) Вертикальний видовжений формат заповнюють сходи, що ведуть від самого низу, від подекуди невідточеного каміння, згодом рівненькими сходами вгору до блакитного сяяння неба. На верхніх східцях сидять дві пташки – червона і блакитна. Червона – вона сміливіша – долетіла до самого верху, і дивиться вперед і вгору. Блакитна птаха (як і сам синій колір, що візуально спрямовується всередину і асоціюється з психологічним характером інтроверта) розмірковує, дивлячись вниз чи в глибину себе. Східці – це шлях, який кожна людина долає на власний розсуд, індивідуально, стрімко чи повільно, повертаючись до спогадів минулого чи спрагло дивлячись в майбутнє.

Надзвичайно насиченими емоційно є твори «Іще вище» (2019) (рис. 13), два варіанти

подібної композиції – «Преображення» (2021) та «Прагнення» (2021) (рис. 14, 15) у кольоровому та чорно-білому трактуванні та невелике пано «Промінь сонця» (2021) (рис. 16). Усіх їх поєднує виразність світло-кольору, що досягнута майстриною завдяки вивіреному декоративному ладу у тональному співставленні світлого і темного, а також контрасті теплих і холодних відтінків. Видиме преображення світу відбувається завдяки світлу, як у прямому сенсі – кожного ранку світло народжується, проявляючи новий день, і зникає, даючи перерву на відпочинок; так і в алегоричному сенсі – завдяки людям, що це Світло уособлюють і несуть.

Рис. 13. Е. Серпіонова. Іще вище. 2019.
Художнє ткацтво. 240х80

Рис. 14. Е. Серпіонова. Преображення. 2021.
Художнє ткацтво. 230х77

Рис. 15. Е. Серпіонова. Прагнення. 2021.
Художнє ткацтво. 230х77

Рис. 16. Е. Серпіонова. Промінь сонця. 2021.
Художнє ткацтво. 64х45

Птахи зображені на величому тлі неба, а вертикальний формат і співвідношення маленьких силуетів птахів і геометрії повітряних куль та кіл Сонця і Місяця створюють відчуття безмежності простору, який досягнути можуть лише птахи і людські думки та мрії.

У різні роки Есфір Наумівна створила низку гобеленів, де ми можемо побачити птахів як рівноправних мешканців різноманітних куточків нашої землі. У міфопоетичній композиції «Земля людини» (2007) (рис. 18) пара білих птахів насилає квітучу земну сферу, чи то птахи в райському саду, створені Богом до створення людини, чи, можливо, чисті душі пращурів Адама і Єви до гріхопадіння. Камерні панно «Мала батьківщина» (2014) (рис. 17) та «На скелях» (2021)

(рис. 19) показують глядачеві фрагментарні мотиви великої землі десь на півдні України і на далекій півночі. Художницю приваблює можливість декоративного рішення простих мотивів з птахами, орнаментальні ритмічні побудови навколишнього середовища та оперення птахів. За словами В. Мон, мала батьківщина у перекладі автора – це не тільки конкретне місце тілесного народження і дорослішання, це взагалі земля для людини у порівнянні з величчю Небесного світу батьківщини душі [7].

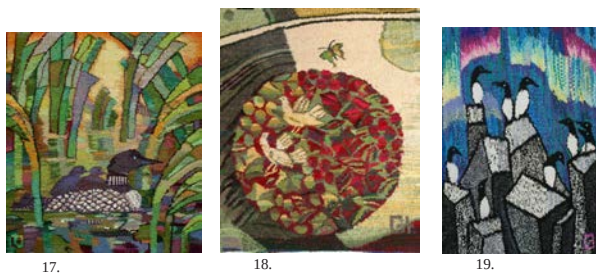

Рис. 17. Е. Серпіонова. Мала батьківщина. 2014.
Художнє ткацтво. 72х59

Рис. 18. Е. Серпіонова. Земля людині. 2007.
Частина диптиху. Художнє ткацтво. 78х63

Рис. 19. Е. Серпіонова. На скелях. 2021.
Художнє ткацтво. 64х46

Надзвичайно виразним є художній образ в «Автопортреті» 2014 року (рис. 21). У квадратному форматі, немов у віконці, видно темний жіночий силует зі спини. Есфір Серпіонова, у чернецтві Матінка Таїсія, застосувала композиційний прийом майстрів Відродження, коли персонажа показували зі спини, даючи глядачеві напрямок для погляду туди, куди дивиться сам персонаж.

Рис. 20. Е. Серпіонова за роботою. Фото

Рис. 21. Е. Серпіонова. Автопортрет. 2014.
Художнє ткацтво. 62х53

Рис. 22. Джотто ді Бондоне. Різдво Христове. Фрагмент. Фреска капели Скровеньї. 1305

Образ художниці, надзвичайно обдарованого майстра декоративного та образотворчого мистецтва, ми прочитуємо по просторовому оточенню яскравих насичених силою життя природи кольорів, які можуть бути перетворені душею і талантом митця у гобелен, мозаїку, живопис, графіку, вітраж, різьблення з дерева, театральні декорації чи пластичні замальовки. Чиста, відкрита до прекрасного душа монахині Таїсії – це біла птаха на плечі, що співає світу засобами мистецтва, власною творчістю та майстерністю, яку вона передає учням.

Композиція «Молитва за мир» (2023 р.) показує поле стиглого врожаю золотавого колосся та соняшників під блакитним небом – як символ українського прапора. На протитанкових їжаках сидять дві пташки і чекають своєї пісні. Можливо то душі воїнів, що захищали Батьківщину. Художниця створила образ незламності, опору злу, які можливі тільки за умови віри у рідну землю, працьовитих стійких духом людей, здатних сіяти добро, прославляти мудрість, творити з надією та дарувати любов. І «Нехай лунають співи птахів!»

Технологічно Е. Серпіонова обрала метод гладкого ткацтва традиційних гобеленів, проте замість ниток різної якості і складу вона використовувала тонко нарізані смужечки тканин. Тканини різної якості, розмаїтого забарвлення (однотонні і строкаті),

з ниточками-торочками чи без них, при вторинному використанні набувають нового життя. При тканні такі «ткані» нитки створюють особливу насичену щільну матерію, яка за своїми фізичними та художніми якостями має надзвичайну єдність поверхні і зображення. На своєрідному генетичному рівні декоративні ткані панно сучасної майстрині виявляються рідними до традиційних тканих смугастих ряден півдня України, що виготовлялися з вживаних тканин (які відслужили свій термін) і широко використовувалися у народному побуті. Навіть обраний формат більшості великих тканих композицій видовленої форми і смугастого фону нагадують про усталені народні традиції і створюють особливе відчуття сердечності і домашнього затишку бабусиної хати.

Отримавши ґрунтовний досвід у театральній-декораційному мистецтві, вивченні світового образотворчого і декоративного мистецтва Е. Серпіонова мала в палітрі найширший діапазон стилістичних прийомів для віднайдення виразності образів саме в художньому ткацтві. Її гобеленам притаманний чіткий силует за тоном і кольором, умовна просторовість – ясність першого плану і підпорядкованість фону на другому плані – якості «дальнобійності» (виразності сприйняття образу з далекої відстані) монументально-декоративного мистецтва

23.

24.

25.

Рис. 23. Афіша персональної ювілейної виставки Е. Серпіонової до 80-річчя «Нехай лунають співи птахів». 06.05.2023. Бібліотека імені К. Паустовського м. Одеси

Рис. 24. Е. Серпіонова. Молитва за мир. 2023. Художнє ткацтво. 84x110

Рис. 25. Фото Есфір Серпіонова з друзями юності скульптором Олександром Пісьміченком та Зінаїдою Борисюк, засновницею школи гобелену, на виставці гобеленів Е. Серпіонової на ХГФ Університету Ушинського 30.06.2023

середньовіччя, бароко, авангарду і мистецтва суворого стилю, а також театральних декорацій. Подекуди мисткиня використовувала чіткий контур між яскравими кольоровими плямами, що зближувало гобелени зі світлоносністю вітражів. Образи птахів стилізовані до умовного спрощення і узагальнення, що ріднить їх з виразністю народного розпису чи іконопису. Виразна фактура ткані поверхні часто викликає асоціації з візантійськими мозаїками.

Наукова новизна. Здійснено мистецтвознавче дослідження творчого доробку видатної одеської майстрині художнього ткацтва Есфірі Серпіонової. Серед широкого діапазону образів її гобеленів увагу зосереджено на образах птахів. Детально проаналізовано та подано інтерпретації їх символічного та міфопоетичного змісту. Визначено технологічні особливості ткацтва майстрині. Подано порівняльний аналіз та виявлено специфіку впізнаваної стилістичної мови творів Е.Серпіонової.

Висновки. Вивчення творів художнього ткацтва Е. Серпіонової виявило значну кількість образів птахів у композиціях різних років. Аналіз цих творів дозволив створити певну систематизацію образів відповідно їх іконографії і змістового насичення. Можна виділити групу гобеленів, де птахи зображено поруч з людиною, зокрема у проаналізованих нами композиціях персонажем є сама авторка. Птахи стають алегорією долі, стремління до здійснення мрій, щастя і випробувань різними просторами, а також символом душі мисткині, спраглої до пізнання прекрасного у навколишньому реальному і духовному небесному світі.

Низку творів з птахами об'єднує образ дерева. Е. Серпіонова звертається до архетипу Дерева Життя, яке уособлює модель світу з усталеною вертикальною структурою, навколо якого відбувається рух часу, показаний через мотиви пір року чи час доби, а також контрасти життя – чорне і біле – день, ніч, мир, війна. Умовно трактовані птахи присутні у цих насичених метафорами і символами просторах індивідуальних міфів художниці як алегорії людей у вирі життя. Цікавими є гобелени, де наявно немає фігур птахів, проте є їх атрибути, наприклад, шпаківні чи перо. Завдяки цим асоціативним образам авторка втілює ідеї надії, патріотизму, збереження пам'яті і передачі знання-традиції. Цілісну групу складають камерні композиції із зображенням розмаїтих птахів, що населяють різні куточки землі і їх невід'ємною частиною.

Визначну роль у виразності гобеленів Е. Серпіонової відіграє чистий колір, який передає світло, що перетворює видимий світ, створює символічний контекст чи емоцію сприйняття. Мисткиня сміливо використовує контрасти тону і тепло-холодності, що додає не тільки візуальній напруги, але й виконує змістову партію. Порівняльний аналіз стилістики творів виявив велике значення для виразної мови художнього ткацтва Серпіонової умовності театрального-декораційного мистецтва, світлоносності вітражу і мозаїк, спрощення образів народного мистецтва, експериментів з абстрактними формами модернізму та монументально-декоративних розписів бароко і суворого стилю, і, звичайно, спадщини традиційного декоративно-ужиткового ткацтва Півдня України. Цей симбіоз створив унікальний впізнаваний стиль тапісерії Есфірі Серпіонової як визначної особистості в мистецькому просторі «Одеського гобелену».

Література:

1. Савченко В. Сестра Таїсія: Земля людини. *Літературна Україна*. № 41. 27 жовтня 2011. *Есфір: Документальна повість* / Вероніка Коваль. Одеса, Астропринт : 2019. 264 с. С. 246–247.
2. Тарасенко О. Замість некрологу: Проект Есфірі Наумівни Серпіонової «Над горизонтом». 12.04.2025. URL: <https://www.facebook.com/oa.tarasenko>
3. Криштопенко В. Чарівність видовища. *Комсомольська ІСКРА*, від 24.02.1973. *Есфір: Документальна повість* / Вероніка Коваль. Одеса, Астропринт : 2019. 264 с. С. 234–235.
4. Бродавко Р. Пізнаючи білий світ. *Есфір: Документальна повість* / Вероніка Коваль. Одеса, Астропринт : 2019. 264 с. С. 250–253.
5. Кудlach В. Одеса гобеленова. 2016. *Віртуальна галерея «На Херсонській»* URL: <https://odnb.odessa.ua/blogs/kherson/69>

6. Одеський гобелен – 1: площина тема простір. Каталог. Автор-упорядник А. Носенко. Вступ.ст. С. Савченко, А. Носенко. Одеса : Одеський художній музей. 2016. 37 с. URL: <http://ofam.od.ua/pdf/catalog/gobelen.pdf>
7. Мон В. Есфір Серпіонова. Мала Батьківщина. Каталог. 2014. 18 с.
8. Адлер Ірен. До ангелів треба дослухатися. Одеський музей показав гобеленову ретроспективу. 2024. URL: <https://dumskaya.net/news/k-angelam-nado-prislushivatsya-odesskiy-muzej-po-183959/ua/>
9. Куйбіда В. Птах, птахи на фресках Софії Київської. *Енциклопедичний словник символів культури України*. Переяслав-Хмельниць. держ. пед. ун-т імені Григорія Сковороди. Заг. ред.: В. П. Коцур та ін. Вид. 5-те, допов. і випр. Корсунь-Шевченківський : Вид. В. М. Гаврищенко, 2015. 911 с. С. 669–673.

References:

1. Savchenko, V. (2011). Sestra Tayisiya: Zemlya lyudyny [Sister Taisiya: The Land of Man]. *Literaturna Ukrayina*. 41. *Esfir: Dokumental'na povist' / Veronika Koval'*. Odesa, Astroprynt. 246–247. [in Ukrainian].
2. Tarasenko, O. (2025). Zamist nekrolohu: Proekt Esfiri Naumivny Serpionovoyi «Nad horyzontom» [Instead of an obituary: Esfira Naumivna Serpionova's project «Above the Horizon»] 12.04.2025. Retrieved from: <https://www.facebook.com/oa.tarasenko> [in Ukrainian].
3. Kryshopenko, V. (1973). Charivnist' vydovyshcha [The charm of the spectacle]. *Komsomolskaya ISKRA*, dated 02/24/1973. *Esfir: Dokumental'na povist' / Veronika Koval'*. Odesa, Astroprynt. 234–235. [in Ukrainian].
4. Brodavko, R. (2015). Piznayuchy bilyy svit [Getting to know the white world]. *Esfir: Dokumental'na povist' / Veronika Koval'*. Odesa, Astroprynt. 250–253. [in Ukrainian].
5. Kudlach, V. (2016). Odesa hobelenova [Odesa tapestry]. *Virtual'na halereya «Na Khersons'kiy»*. Retrieved from: <https://odnb.odessa.ua/blogs/kherson/69> [in Ukrainian].
6. Odes'kyi hobelen – 1: ploshchyna tema prostir. Kataloh (2016). [Odessa tapestry – 1: plane theme space. Catalog] A. Nosenko (Ed.). Introductory articles S. Savchenko, A. Nosenko. Odessa Art Museum. Retrieved from: <http://ofam.od.ua/pdf/catalog/gobelen.pdf> [in Ukrainian].
7. Mon, V. (2014). Esfir Serpionova. Mala Bat'kivshchyna. Kataloh [Esther Serpionova. Small Homeland. Catalog]. [in Ukrainian].
8. Adler Irene (2024). Do anheliv treba doslukhatysya. Odes'kyi muzey pokazav hobelenovu retrospektyvu [We must listen to the angels. The Odessa Museum showed a tapestry retrospective]. Retrieved from: <https://dumskaya.net/news/k-angelam-nado-prislushivatsya-odesskiy-muzej-po-183959/ua/> [in Ukrainian].
9. Kuybida, V. (2015). Ptakh, ptakhy na freskakh Sofiyi Kyiv's'koyi [Bird, birds on the frescoes of St. Sophia of Kiev]. *Entsyklopedychnyy slovnyk symboliv kul'tury Ukrayiny*. V. P. Kotsur (Eds.). 669–673. [in Ukrainian].

Стаття надійшла: 27.06.2025

Прийнято: 10.07.2025

Опубліковано: 06.10.2025